

ПІДГОТОВКА І ОБГРУНТУВАННЯ КОНКРЕТНИХ ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ У КОНКУРЕНТНИХ УМОВАХ

PREPARATION AND SUBSTANTIATION OF SPECIFIC PRACTICAL MEASURES FOR IMPROVING THE OPERATING EFFICIENCY OF THE ECONOMIC ENTITY IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

Кудріна О.Ю.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри бізнес-економіки
та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С.Макаренка

Лісковецька Т.П.

кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародної економіки,
Національний університет харчових технологій

У статті визначено сучасні тенденції розвитку економіки України, що свідчать про невтішну ситуацію зі стрімким падінням обсягів внутрішньодержавного фінансування промислового сектору, вичерпанням внутрішніх резервів інвестування у промисловість. Вказано на необхідність розроблення та реалізації системи аналізу й оцінки фінансового стану підприємства, адаптованої до особливостей функціонування конкретного підприємства на ринку. Визначено, що оцінка ефективності використання промислового потенціалу регіону напрощуд вдало використовуються на практиці під час розроблення програм соціально-економічного розвитку територій (регіонів). У статті встановлено, що питання застосування режиму вільних економічних зон на території України залишається одним з актуальних у царині соціальних досліджень, саме СЕЗ можуть стати одним із засобів вирішення економічних проблем як держави загалом, так і окремих її регіонів.

Ключові слова: економіка, держава, спеціальні економічні зони, конкурентоспроможність регіону, конкурентне середовище, промислове виробництво.

В статье определены современные тенденции развития экономики Украины, свидетельствующие о неутешительной ситуации со стремительным падением объемов внутрисударственного финансирования промышленного сектора, исчерпанием внутренних резервов инвестирования в промышленность. Указано на необходимость разработки и реализации системы анализа и оценки финансового состояния предприятия, адаптированной к особенностям функционирования конкретного предприятия на рынке. Определено, что оценка эффективности использования промышленного потенциала региона очень удачно используются на практике при разработке программ социально-экономического развития территорий (регионов). В статье установлено, что вопрос применения режима свободных экономических зон на территории Украины остается одним из актуальных в области социальных исследований, именно СЭЗ могут стать одним из средств решения экономических проблем как государства в целом, так и отдельных его регионов.

Ключевые слова: экономика, государство, специальные экономические зоны, конкурентоспособность региона, конкурентная среда, промышленное производство.

The article identifies the current trends of the Ukrainian economy development, which indicate a disappointing situation with the rapid decline in the volume of domestic financing of the industrial sector, the exhaustion of domestic reserves of investment in industry. The necessity of development and implementation of the system of analysis and evaluation of the financial condition of the enterprise adapted to the peculiarities of the operation of a particular enterprise in the market is indicated. It is determined that the estimation of the efficiency of using industrial potential of the region is surprisingly well used in practice when developing programs of socio-economic development of territories (regions). The article establishes that the issue of applying the regime of free economic zones on the territory of Ukraine remains one of the most important in the field of social research, namely, SEZs can become one of the means of solving economic problems of both the state as a whole and its individual regions.

Key words: economy, state, special economic zones, competitiveness of the region, competitive environment, industrial production.

Постановка проблеми. Застосування в Україні спеціальних правових режимів стимулювання інвестиційної діяльності в промисловість, передусім у високотехнологічні галузі економіки та в депресивні регіони, залишається одним із пріоритетних стратегічних напрямів дій Уряду країни.

Для забезпечення довіри промислових бізнесових кіл до запроваджуваних реформ доцільно жорстко нормативно закріпити спеціальні правові режими економічної діяльності та мережі їхніх функціональних одиниць упродовж усього терміну дії цих правових режимів.

При цьому з метою формування «точок прориву» у промисловості необхідно системно удосконалити чинну нормативно-правову базу у сфері промислової діяльності та опрацювати чітку, об'єктивну методику обґрунтування стратегії підвищення промислового потенціалу країни і регіону. Оптимальний шлях вирішення поставлених завдань – формулювання теоретичних і прикладних канонів діагностики результативності потенціалу промислового комплексу регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню організації і функціонування вільних економічних зон приділяється досить багато уваги у зарубіжних і вітчизняних економічних дослідженнях. Серед фахівців, котрі спеціально досліджували цю проблему, можна назвати В.О. Дергачова, М.І. Долішнього, І.С. Коропецького, О.Є. Кузьміна, О.С. Передрія, В.І. Пилу, А.П. Румянцева, Г.В. Семеніхіна, О.М. Соїну, А.С. Філіпенка, О.С. Чмир, І.М. Школу та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча проблемам промислового розвитку, розвитку територій, ефективному функціонуванню спеціальних економічних зон і приділяється досить уваги у літературі економічного спрямування, але прикладні дослідження розвитку в умовах глобальної світової фінансової кризи обчислюються незначною кількістю пошукувань.

Метою статті є визначення сучасної парадигми розвитку промислових регіонів та опрацювання першочергових, на наш погляд, заходів із реформування промислової політики у регіонах, щоб за умови обмеженого зовнішнього (відносно цих регіонів) бюджетного фінансування активізувати внутрішні ресурси регіонів і надати якісно нові імпульси для відновлення національної промисловості. Досягнення вказаної мети передбачає вирішення таких завдань:

- визначити систему заходів для підтримки стійкого фінансового стану підприємства;
- визначити техніко-економічне обґрунтування проекту створення спеціальних економічних зон;
- опрацювати першочергові заходи з розроблення ефективної методики обґрунтування доцільності створення та функціонування спеціальних економічних зон.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мобілізація внутрішніх резервів промислового підприємства (явних та прихованих)

є одним із головних способів покращення фінансового стану цього підприємства.

Оздоровлення фінансового стану підприємства можливе за рахунок збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків. Підвищення розмірів вхідних грошових потоків можна досягти за рахунок: збільшення виручки від реалізації; рефінансування дебіторської заборгованості, продажу частини основних фондів [1].

Зниження собівартості продукції та витрат, джерелом покриття яких є прибуток, являє собою головний внутрішній резерв покращення стану платоспроможності підприємства.

Основним способом зниження собівартості є економія всіх видів ресурсів, що споживаються у виробництві, якої можна досягти різними шляхами, такими як механізація та автоматизація виробництва; розроблення та застосування прогресивних, високопродуктивних технологій; заміна та модернізація застарілого обладнання; підвищення вимог та застосування вхідного контролю за якістю сировини, яка надходить від постачальників, та матеріалів, комплектуючих виробів, напівфабрикатів [2].

В умовах конкурентного середовища актуальності набуває оптимізація збутової політики підприємства. Стимулювати збут можна різними методами, наприклад, наданням знижок покупцям, застосуванням масової реклами, помірними зменшеннями цін.

До заходів мобілізації внутрішніх резервів, які спрямовані на зміцнення фінансового стану, можна віднести: проведення реструктуризації активів підприємства; сукупність заходів, пов'язаних зі зміною структури та складу активів балансу; перетворення в грошову форму наявних матеріальних та фінансових активів підприємства [3].

У межах реструктуризації активів можна використати такі заходи, як мобілізація прихованих резервів; здача в оренду основних фондів, які не повною мірою використовуються у виробничому процесі; оптимізація структури розміщення оборотного капіталу шляхом зменшення частки низько-ліквідних оборотних засобів, запасів, сировини та матеріалів, незавершеного виробництва тощо; продаж окремих низькорентабельних структурних підрозділів та об'єктів основних фондів (за рахунок цієї операції підприємство може отримати інвестиційні ресурси для репрофілювання виробництва на більш прибуткові види діяльності) тощо.

Система заходів для підтримки стійкого фінансового стану підприємства повинна передбачати:

- постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього стану підприємства;
- розроблення заходів із зниження зовнішньої вразливості підприємства;
- розроблення підготовчих планів у разі виникнення проблемних ситуацій, здійснення попередніх заходів для їхнього забезпечення;

– впровадження планів практичних заходів при виникненні кризової ситуації, прийняття ризикових і нестандартних рішень у випадку відхилення розвитку ситуації;

– координацію дій всіх учасників і контроль за виконанням заходів та їхніми результатами.

Таким чином, можна зробити висновок, що фінансовий стан – це одна з найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства, яка потребує постійного аналізу та контролю.

Усі шляхи та заходи, спрямовані на підвищення фінансового стану, утворюють цілісну систему оздоровлення, яка повинна забезпечувати комплексний вплив на діяльність підприємства в разі потреби.

Для забезпечення задовільного фінансового стану на кожному підприємстві у загальній системі фінансового управління необхідно розробити та забезпечити реалізацію системи аналізу і оцінки фінансового стану, адаптованої до особливостей функціонування конкретного підприємства на ринку, завдань його фінансової стратегії та політики тощо.

Вищевикладені відомості не є суто теоретичною матерією, відірваною від реальності сьогодення, чимось накшталт абстрактної інтерпретації авторів цього дослідження. Розглянуті етапи оцінки ефективності використання промислового потенціалу регіону напроцуд вдало використовуються на практиці при розробці програм соціально-економічного розвитку територій (регіонів) й оформлюються у вигляді офіційних нормативно-правових документів. Наочний приклад сказаному – техніко-економічні обґрунтування (ТЕО) проектів створення спеціальних економічних зон.

Світовий досвід функціонування спеціальних економічних зон свідчить: більш потужне застосування в Україні інструментарію цих зон дало б змогу певною мірою розв'язати проблеми зайнятості і формування нових робочих місць у депресивних старо-промислових або малозаселених районах з низьким рівнем економічного розвитку, активізувати зовнішню торгівлю, обмін знаннями і технологіями, стимулювати приплив іноземних інвестицій, розширити експортну базу, збільшити обсяги зовнішніх надходжень і поліпшити платіжний баланс та ефективно використати місцеві ресурси, що підкреслює їх актуальність в розрізі становлення міжнародних економічних відносин в Україні. Саме СЕЗ, як на нашу думку, можуть стати одним із засобів вирішення економічних проблем як держави в цілому, так і окремих її регіонів.

Одним із обов'язкових, законодавчо визначених документів по СЕЗ є техніко-економічне обґрунтування проекту створення спеціальних економічних зон.

При цьому, методологічною основою для розробки техніко-економічного обґрунтування (ТЕО) проектів створення конкретних спеціальних економічних зон та їх експертної оцінки є

«Типові методичні рекомендації щодо розробки техніко-економічного обґрунтування доцільності створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [4].

Ці типові методичні рекомендації підготовлені у Науково-дослідному економічному інституті Міністерства економіки України з метою створення єдиних методичних підходів та принципів обґрунтування доцільності створення і функціонування СЕЗ і призначені для використання ініціаторами заснування СЕЗ, розробниками ТЕО проекту СЕЗ, а також усіма державними органами управління, які уповноважені проводити експертизу, приймати рішення щодо створення СЕЗ.

Зазначені Методичні рекомендації структурно складаються з одинадцяти розділів. *Перший розділ*, а саме: «Загальні положення», містить визначення СЕЗ та окремих її типів. Але оскільки подальші розділи містять терміни і поняття, що потребують уточненого визначення, то цей розділ повинен бути розширений.

У *другому розділі* надаються організаційно-методичні основи розробки ТЕО СЕЗ. В одному з положень цього розділу оговорюється необхідність розробки й оцінки з позицій ресурсного забезпечення і результативності функціонування декількох альтернативних варіантів заснування СЕЗ, як мінімум сприятливого та несприятливого. Відмітимо, що розробка варіантів не може не ускладнювати процес розробки ТЕО СЕЗ, до того ж всі можливі сценарії розвитку подій передбачити неможливо. В організаційно-методичних основах розробки ТЕО СЕЗ також наведена типова схема, за якою саме і має здійснюватися розробка ТЕО СЕЗ. Нажаль, у якості основних оціночних показників наводяться групи показників без чіткого визначення ступеня впливу зокрема кожного з них на прийняття рішення про доцільність створення та функціонування СЕЗ.

Метою *третього розділу* методичних рекомендацій, а саме аналізу вихідного рівня соціально-економічного розвитку базового об'єкта або території розташування СЕЗ, є оцінка основних соціально-економічних характеристик об'єкта зонування, що існує на момент проектування СЕЗ. Так, для кожного типу СЕЗ, визначення якого дається у загальних положеннях методичних рекомендацій, враховуючи специфіку СЕЗ, пропонується проаналізувати ряд конкретних показників. Тобто, залежно від обраного типу зони аналіз вихідного рівня повинен мати свої особливості. Але оскільки вибір типу зони здійснюється, виходячи з результатів саме аналізу вихідного рівня соціально-економічного розвитку, а також пріоритетного відбору соціально-економічних проблем та сформованої системи цілей, то утворюється замкнуте коло щодо вибору типу СЕЗ. До того ж, подальша оцінка тенденцій розвитку економічного потенціалу, матеріальної бази соціальної сфери та

ринкової інфраструктури також здійснюється відповідно до обраного типу СЕЗ. Якщо мова йде лише про попередній вибір типу СЕЗ, то однак необхідні чіткі критерії відбору. Так, попередній вибір типу СЕЗ шляхом, наприклад, аналізу усієї сукупності показників з послідуєчим їх аналізом та вибором типу СЕЗ, по-перше є дуже трудомістким процесом, а по-друге, оскільки для однієї території можуть існувати приблизно однакові можливості для створення двох та більше типів СЕЗ, все ж необхідні критерії відбору найбільш оптимального типу СЕЗ.

При подальшому аналізі економічного потенціалу території розміщення СЕЗ передбачається розрахунок деяких конкретних показників. Нажаль, використання, наприклад, балансу виробництва та споживання або загальноприйнятих показників чи нормативів, як це запропоновано у методичних рекомендаціях, не дає завжди чітку відповідь на питання, чи є досягнутий рівень економічного потенціалу достатнім для створення СЕЗ того чи іншого типу. І баланс, і загальноприйняті показники та нормативи розраховуються на конкретний момент або умови, тому не завжди можуть враховувати послідуєчі зміни кон'юнктури. Отже, оскільки аналіз вихідного рівня соціально-економічного розвитку об'єкта зонування повинен виявити рівень відповідності його характеристик вимогам створення визначеного типу СЕЗ, то необхідна розробка більш чітких та обґрунтованих критеріїв, які б відповідали кожному типу СЕЗ [5].

У *четвертому розділі* методичних рекомендацій здійснюється оцінка та пріоритетний відбір соціально-економічних проблем, які передбачається вирішувати створенням СЕЗ. Проте, запропоновані як мірила оцінки критерії відбору є не конкретними, а отже, не дозволяють чітко виділити пріоритетні соціально-економічні проблеми.

Що стосується формування системи цілей (*п'ятий розділ*), то у якості критеріїв для її формування запропоновано лаконічність та однозначність тлумачень, позитивний характер результатів, реальність та інше. Нажаль, треба визнати, що вони аж ніяк не можуть виступати у якості критеріїв, оскільки, будучи лише вихідними положеннями для здійснення формування системи цілей, вони можуть розглядатися як загальні принципи.

Техніко-економічного обґрунтування створення конкретної СЕЗ повинно дати відповіді на питання: на якій території та якого типу функціональної і галузевої спрямованості СЕЗ необхідно заснувати. Проте, у методичних рекомендаціях (*шостий розділ*) не вказується, яким чином і за якими саме критеріями визначати відповідність характеристик можливого місця розташування СЕЗ або рівня розвитку транспортно-комунікаційної системи чи наявного ресурсного потенціалу та інших запропонованих факторів умовам заснування СЕЗ

обраного типу, функціональної та галузевої спрямованості. І хоча у методичних рекомендаціях констатується, що висновки про основні характеристики розташування та діяльності СЕЗ обов'язково пояснюються і аргументуються з використанням відповідних показників та розрахунків, але не наводяться ані конкретні показники, ані методика розрахунків.

Сьомий розділ методичних рекомендацій має назву «Характеристика основних розділів та положень проекту СЕЗ». Враховуючи потребу у більш ґрунтовній базі для прийняття рішення про доцільність заснування СЕЗ, у методичних рекомендаціях зазначається, що робота над цим розділом ТЕО СЕЗ повинна обов'язково поєднуватися з економічною оцінкою цих етапів на основі підходів та розрахунків, викладених у розділах 8 та 9 методичних рекомендацій, однак дані розділи не містять чіткої методики здійснення економічної оцінки.

Так обґрунтуванню спеціального правового режиму економічної діяльності призначений *восьмий розділ* методичних рекомендацій. Розробка і обґрунтування спеціального режиму діяльності СЕЗ, як це зазначено у методичних рекомендаціях, повинно проводитися окремо для кожного режиму оподаткування, митного регулювання, валютно-фінансового, кредитного та ін. Однак ці складові спеціального правового режиму економічної діяльності мають існувати та функціонувати в єдиній системі, а значить запропонований підхід не враховує цей системний ефект. Що стосується обґрунтування положень спеціального режиму діяльності конкретної СЕЗ, то для цього у методичних рекомендаціях пропонують за кількома альтернативними варіантами обрахувати результативність СЕЗ у разі зміни існуючої системи оподаткування, обрахувати на таких засадах показники бюджетних надходжень, витрат, чистого прибутку, рентабельність, окупність, та провести аналіз економічних результатів СЕЗ за різними варіантами, а потім на основі цього зробити обґрунтований вибір оптимального економічного режиму діяльності зони. Проте, ані методики обрахування результативності чи бюджетних показників, ані методики проведення аналізу не наведено.

Все сказане дає змогу зробити висновок, що конкретної методики вибору оптимального економічного режиму діяльності СЕЗ немає, а отже, цей вибір буде суцільно суб'єктивним. Слід зазначити, що оскільки режим діяльності СЕЗ, розроблений відповідно до вимог восьмого розділу, за думкою авторів методичних рекомендацій, має стати основою для подальших розрахунків ресурсних потреб проекту та показників економічної ефективності в складі *розділів дев'ять* «Оцінка витрат на створення відповідної виробничої та соціальної інфраструктури, обґрунтування ресурсних потреб СЕЗ і можливостей їх забезпечення» і *десять* «Прогноз результативності та соціально-економічної ефектив-

ності створення і функціонування СЕЗ», то ці розрахунки будуть мати суцільно суб'єктивний характер і, як наслідок, негативно вплинуть на об'єктивність самого ТЕО СЕЗ [5].

Висновки. Отже, проблема розробки ефективної методики обґрунтування доцільності створення та функціонування СЕЗ залишається актуальною. На наш погляд, розробка такої методики повинна починатися з обґрунтування критерію доцільності створення та ефективності функціонування СЕЗ, який поєднує інтереси суб'єктів економічної діяльності, регіону та держави в цілому. Найкращим чином цим умовам відповідають податкові надходження до бюджету, оскільки запровадження спеціального інвестиційного режиму пов'язано з послабленням фіскального тягаря завдяки наданню певних податкових пільг. Кінцевим завданням створення СЕЗ є підвищення темпів економічного зростання з метою збільшення податкових надходжень до бюджету. Отже, порівняння сукупних податкових надходжень за певний період часу (наприклад, за термін, на який створюється СЕЗ) при створенні СЕЗ та в разі не створення СЕЗ в регіоні, що розглядається, дозволить оцінити доцільність створення та ефективність функціонування СЕЗ. Також податкові надходження можуть бути використані у якості критерію для розробки оптимальної стратегії розміщення СЕЗ на території України.

На підставі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що використання сукупних податкових надходжень за певний період часу як критерію доцільності створення та ефективності функціонування СЕЗ дозволить удосконалити існуючий механізм створення спеціальних економічних зон в Україні.

Доцільно відмітити, що прописана у Методичних рекомендаціях процедура розробки техніко-економічного обґрунтування створення і функціонування СЕЗ здійснюється за такими ж

принципами, що і оцінка ефективності використання промислового потенціалу й методологічно полягає у проходженні в хронологічній послідовності чотирьох класичних (вже вищезгаданих) етапів – 1) оцінка особливостей функціонування суб'єктів господарювання у невизначеному зовнішньому середовищі; 2) обґрунтування передумов і факторів, що становлять істотний вплив на внутрішній економічний механізм функціонування промислових суб'єктів господарювання у регіоні; 3) узагальнення та систематизація знань в галузі оволодіння навичками здійснення діагностики за різними напрямками діяльності промислових підприємств для забезпечення їхнього ефективного управління; 4) підготовка і обґрунтування конкретних практичних заходів щодо підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання в конкурентних умовах через покращення (відновлення) стану функціонування, направленою на їхній стабільний розвиток.

Підсумовуючи викладене, хотілося б іще раз зазначити: саме у кризовому періоді мають бути закладені основи нової промислової політики, яка здатна забезпечити адекватне реагування держави на найважливіші економічні виклики, пов'язані зі світовими кризовими процесами, а також глобалізацією та постіндустріальною модернізацією.

Враховуючи існуючі прорахунки у вітчизняній державній промисловій політиці та курсі економічних реформ, стратегічними пріоритетами промислової політики України мають стати спрямування державних та приватних інвестицій у структурну перебудову промислового комплексу та створення замкнених ланцюгів виробництва, що сприятиме досягненню промисловістю конкурентних переваг у довгостроковій перспективі, адаптації виробництва до вимог ринку, а також становленню в Україні ефективного внутрішнього ринку та розвитку імпортозаміщення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Карпенко Г. В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства. Економіка держави. 2010. № 1. С. 61-62.
2. Обущак Т. А. Сутність фінансового стану підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2009. № 9. С. 92-100.
3. Рудницька О. М., Біленька Я. Р. Шляхи покращення фінансового стану українських підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Збірник наукових праць. 2009. № 639. С. 132-138
4. Чмир О. С., Пила В. І. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика. Київ : КДТЕУ, 1998. 327 с.
5. Колесников О.М. Удосконалення механізму створення спеціальних економічних зон в Україні // Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник : электрон. версия журн. № 73. С. 89-98. URL : <http://eprints.kname.edu.ua/>